

Småbiotoperne og landbrugslandskabernes fremtid

Brandt, Jesper

Published in:
Geografi

Publication date:
2008

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Brandt, J. (2008). Småbiotoperne og landbrugslandskabernes fremtid. I M. Kauffmann Hansen, & O. Mertz (red.), *Geografi: 2007* (s. 51-54). Det Kongelige Danske Geografiske Selskab. *Geografi : Årsskrift om selskabets aktiviteter og geografien ved danske universiteter Bind 2007*

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Småbiotoperne

og landbrugslandskabernes fremtid

Af **Jesper Brandt**, professor,
ENSPAC, Roskilde Universitetscenter

De mange små ydmyge levesteder for vilde dyr og planter, der ligger i og mellem markerne i det åbne agerland, kaldes med en samlebetegnelse for småbiotoper. Der kan f.eks. være tale om markskel, hegn, diger, grøfter, mergelgrave, vildtremiser, gravhøje, stejle uopdyrkede skrænter, småmoser og vandhuller. I det danske landskab, der er præget af intensivt landbrug, udgør småbiotoperne en ganske væsentlig del af det areal, der står til rådighed for naturen.

Småbiotoperne som et spejlbillede

Selv om småbiotoperne typisk er små, indeholder de ofte en meget stor indre forskellighed, hvad angår levevilkår for dyr og planter – især i sammenligning med de ensartede markflader, der omgiver dem. Med få undtagelser er småbiotoperne skabt gennem udviklingen i landbrugets teknologi og præget af landbrugets struktur og ejendomsforhold. Det er sket i en sådan grad, at småbiotoperne næsten har kunnet ses som en art spejlbillede på landbrugsstrukturen og landbrugets udvikling. Udskiftningen omkring år 1800 og forskellene på bondelandet, godserne og husmandsudstykingerne kan tydeligt ses i småbiotopstrukturen,

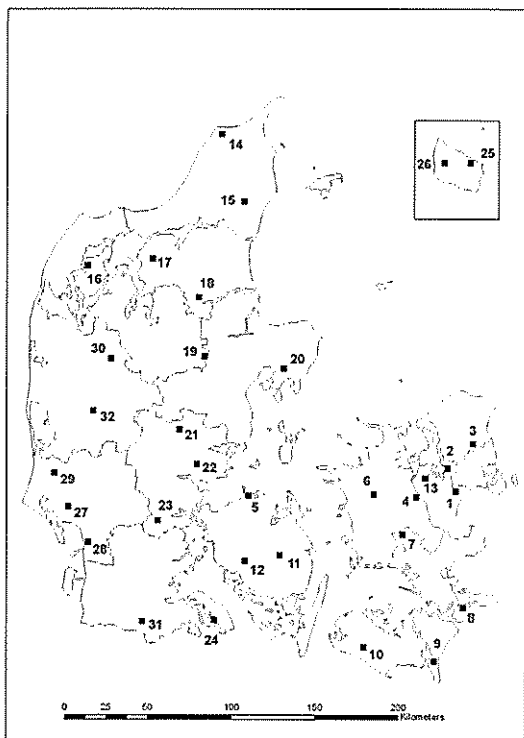
Småbiotoperne i det danske agerland optræder enkeltvist og ofte som ganske ydmyge levesteder og spredningskorridorer for den vilde natur. Men i det intensivt dyrkede danske agerland udgør de omkring 1/3 af det samlede areal, der er til rådighed for vilde dyr og planter i Danmark.

ligesom også teknologiudviklingen har sat sine præg. Mergelgrave, læhegn, dræning, inddæmning og den seneste generations stærkt forøgede markstørrelser repræsenterer markante træk i teknologiudviklingen, der har haft indflydelse på landskabets udseende og funktioner.

Nye tendenser

Denne snævre sammenhæng mellem småbiotoper og landbrug har i de senere år ændret karakter. Ikke blot har strukturudviklingen i landbruget udtyndet kraftigt i den del af befolkningen, der er tilknyttet landbruget. Også transportmidlernes udvikling og byernes manglende evne til at kunne opfylde de stigende behov for plads og kvalitet i omgivelserne har øget presset på det åbne land til nye formål – herunder bosætning og nærrekreation. Gennem denne

Fordelingen af 32 områder for småbiotopovervågning i Danmark siden 1981. De indgår nu i det statslige naturovervågningsprogram NOVANA.

udvikling tilføjes landbrugslandskabets småbiotoper nye funktioner – heriblandt sikringen af biodiversitet samt mulighederne for at kunne bevæge sig gennem landskabet.

Den seneste kommunalreform og kommunernes overtagelse af planlægningen af det åbne land har yderligere bidraget til at inddrage landbrugslandskaberne og deres potentielle værdier som konkurrenceparameter i den fremtidige udvikling i kommunerne. Stigende landbrugspriser og landbrugets gryende interesse for mulighederne for øget indtjening som følge af klimatiske ændringer, der umiddelbart placerer Danmark mere gunstigt end hidtil, har yderligere gjort sit til, at vi står over for et voldsomt slagsmål om den fremtidige arealanvendelse i det åbne land. Det gælder ikke mindst de arealer, der ligger på

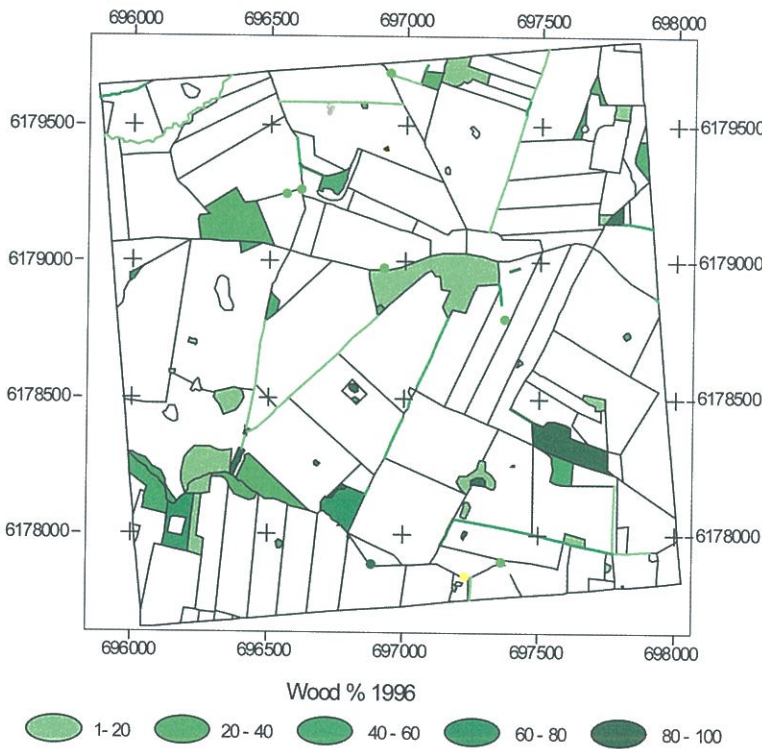
grænsen mellem de produktive og veldrænedede højbundsjorder og de egentligt vandlidende eller sandede marginaljorder. Som følge af deres lidt mere marginale karakter kan disse arealer ofte historisk set indeholde en del landskabelige værdier knyttet til småbiotopstrukturen, men samtidig kan de have fortsatte produktionsmæssige potentialer i sig.

Overvågning af småbiotoper

Især den voldsomme teknologi- og strukturudvikling i landbruget op gennem 1970'erne, der medførte en markant stigning i markstørrelsen, bidrog med at øge geografers interesse i udviklingen af småbiotoperne, der på den tid syntes at forsvinde med rivende hast. På RUC igangsattes i slutningen af 1970'erne et arbejde med at udvikle metoder til overvågning af småbiotoperne og dynamikken bagved. Samtidig øgedes indsatsen for at forstå småbiotopernes betydning som levested for vilde dyr og planter og især for disses mulighed for at sprede sig i landskabet og derigennem bidrage til arternes overlevelse. Siden 1981 er der hvert 5. år gennemført kortlægning af småbiotoper og den tilknyttede landbrugsstruktur i en række områder i Danmark. Denne kortlægning blev efterhånden udvidet til en national repræsentativ overvågning af 32 områder fordelt over hele landet.

Fra nedgang til store forskelle

Resultaterne af småbiotopovervågningen var ganske markante. Det kunne dokumenteres, at der op gennem 1970'erne havde været en markant tilbagegang i alle typer af småbiotoper – især de mindre og de våde. Denne udvikling vendte i nogen grad i løbet af 1980'erne, hvor der i gennemsnit kunne konstateres en stagnation – og for en række småbiotoptyper endog en fremgang. Udviklingen kunne klart relateres til markedsudviklingen og ændringerne i støt-

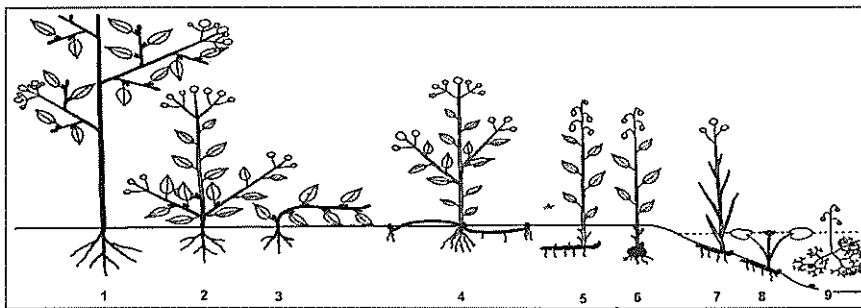
Kort over trædække i et småbiotopområde.

I de seneste år har der vist sig en tendens til en stigende tilgroning af småbiotoperne. Kortet viser fordelingen af vedvegetationsdække i et småbiotopområde på 2*2 km² ved Tøgerup i Gundsø kommune. Småbiotopovervågningen kan således også bruges til overvågning af udviklingen af CO₂-binding i tilknytning til den spredte trævegetation i det danske agerland.

teordninger inden for EU. Det bidrog med en vis stagnation i udviklingen, men mange andre forhold spillede tydeligvis også ind. Mest markant var det, at udviklingen dækkede over meget store lokale og regionale variationer. I visse områder – typisk hvor fritids- og deltidslandmænd prægede landskabet ud fra nye, delvist rekreative interesser – stabiliseredes eller forbedredes småbiotoptilstanden, mens der i områder præget af fortsat hastig strukturudvikling og industriel tilpasning til et globalt fødevarermarked kunne spores en fortsat tendens til homogenisering af landskabet i form af stadigt større markflader, færre småbiotoper og formindsket tilgængelighed til naturen.

NOVANA

Småbiotopovervågningen er fra 2007 overgået til Skov- og Naturstyrelsens naturovervågningsprogram NOVANA, hvor småbiotoperne har en speciel status. Dels har den danske naturovervågning af historiske årsager været markant domineret af overvågningen af vandmiljøet, dels er landovervågningen i stigende omfang blevet koncentreret på de arealer, som man har været forpligtet til at overvåge og beskytte indenfor EU-systemet – de såkaldte NATURA-2000 områder. Det skyldes bl.a. nedskæringer, men også et politisk skift, hvor mange års indsats for at bevare og forbedre naturtilstanden overalt i det åbne land er blevet afløst af et ønske om at oprette egentlige nationalparker, hvor der i særlig grad kan sættes på at sikre 'sammenhængende natur'. Småbiotopovervågningerne er således blevet den eneste type fladedækkende

Eugène Warming's klassifikation af plantelivsformer, der spiller en stigende rolle som grundlag for en europæisk overvågning af habitatudviklingen – ikke mindst som følge af klimaudviklingen.

terrestriske overvågning, der overvåger natur og landskab i det almindelige agerland, som det typisk udvikler sig uden for de beskyttede områder. Denne overvågning kan altså sige noget om, hvad der sker i den del af agerlandet, der ikke har fredningsmæssig bevågenhed.

På det europæiske plan

Store ændringer i landbrugslandskaberne er foregået overalt i Europa og har derfor også givet anledning til lignende studier og behov for overvågning i mange andre lande. Geografer på RUC har derfor indgået i et europæisk samarbejde (BioHab) om udviklingen af fælles retningslinier for en sammenlignelig detaljeret kortlægning af levesteder for vilde dyr og planter (habitater) – herunder småbiotoper.

Set fra et dansk synspunkt er habitatklassifikationen i dette europæiske arbejde særligt

interessant. Det skyldes, at den er baseret på den danske botaniker Eugène Warming's klassiske arbejde om plantelivsformer, som ikke har fokus på de enkelte arter, men derimod på hvorledes disse kan grupperes i forhold til deres evne til at tilpasse sig forskellige klimatiske og andre miljømæssige kår. Også den menneskelige påvirkning lader sig indordne herunder. I forbindelse med det europæiske projekt er der blevet udarbejdet en håndbog, der gør det muligt uden væsentlig øget ekstra arbejdsindsats at udvide overvågningen af småbiotoper, så den også kan fungere som et dansk bidrag til en europæisk overvågning af habitater uden for de beskyttede områder. Det kan få stor betydning for registreringen af de landskabelige og biodiversitetsmæssige konsekvenser af de nuværende klimaændringer.